

DŽEVAD JUZBAŠIĆ

Iljas Hadžibegović i njegovo razumijevanje istorije Bosne i Hercegovine austrougarskog razdoblja

Iljas Hadžibegović se nakon završetka studija istorije na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 1963. godine zaposlio u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Sarajevu (danas Institut za istoriju) 1964. godine. Tu je radio do 1970. godine i orijentisao se na izučavanje radničkog pokreta. Magistrirao je u Beogradu 1967. godine sa temom *Počeci radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do majskih štrajkova 1906. godine*, da bi u školskoj 1967/1968. godini kao stipendista austrijske vlade boravio devet mjeseci na specijalizaciji u Beču i radio u bečkim arhivama. Na Filozofski fakultet u Sarajevu izabran je za asistenta 1970. godine, gdje je 1977. godine doktorirao i prošao sva zvanja, a u vremenu od 1987. do 1990. bio je i direktor Instituta za istoriju u Sarajevu.

Hadžibegović je izučavanje radničkog pokreta stavio u širi koncept proučavanja ekonomske i socijalne istorije Bosne i Hercegovine i o toj problematici napisao je niz radova. On se bavio privrednim i društvenim prilikama u Bosni i Hercegovini, zadnjih decenija osmanske vladavine, promjenama u strukturi agrarnog i gradskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, migracijama stanovništva, socijalnom zaštitom radnika, radničkim organizacijama, ulogom stranih radnika u Bosni i Hercegovini, odnosom građanskih i klerikalnih krugova prema radničkom pokretu, te ciljevima Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine za vrijeme Prvog svjetskog rata, kao i drugim pitanjima. Istovremeno je u svojim napisima pratio i ocjenjivao niz radova koji su se javljali u historiografiji.

U Hadžibegovićevim radovima posebno mjesto ima njegova disertacija *Postanak radničke klase u Bosni i Hercegovini i njen razvoj do 1914. godine*. Pisac je uložio značajni dodatni kreativni napor na redakciji rukopisa i to, kako na osnovu vlastitih saznanja, tako uvaživši i sugestije i primjedbe komisije za odbranu disertacije i recenzentata. Ovo osobito važi za dijelove knjige gdje su formulisani zaključci i ocjene. Knjiga je izašla 1980. godine i predstavlja Hadžibegovićev najznačajniji rad koji je od kritike vrlo povoljno ocijenjen (E. Redžić, T. Kraljačić, Đ. Mikić, Đ. Stanković), i za nju je pisac dobio nagradu *Svjetlosti* (1980), kao i Republičku nagradu za naučni rad *Veselin Masleša* (1983). Hadžibegović je otišao dalje od zadatka postavljenog u

naslovu knjige davši dosta zaokruženu sliku tokova privrednog i društvenog života od sredine 19. stoljeća do Prvog svjetskog rata. On je na širem planu prikazao okolnosti u kojima se pojavljuje radništvo i izrasta u posebnu društvenu klasu, tako da ovo njegovo djelo ima u mnogome karakter ekonomske i socijalne istorije pomenutog perioda. Djelo je po ocjeni Đorđa Stankovića izuzetno po inovacijama koje sadrži i po teoretskom pristupu (*Istorijski glasnik*, Beograd 1984, 1-2, 176-177). Po sudu Envera Redžića, Hadžibegović je ovom knjigom uvjerljivo pomjerio granice istraženosti društvenog razvoja u Bosni i Hercegovini dostignutog u periodu austrougarske uprave (*Dijalog*, Sarajevo 1981, 263-276). I sam sam kao recenzent Hadžibegovićeve monografije dao pozitivnu ocjenu njene vrijednosti i predložio da se publikuje.

Radovi koje Hadžibegović objavljuje nakon disertacije proizlaze na određeni način iz materije koju on tretira u doktorskoj tezi i predstavljaju njenu dalju razradu i produbljivanje, obogaćeno novim istraživanjima. Time je, bez sumnje, Hadžibegović izrastao u vodećeg naučnika u izučavanju socijalne istorije u Bosni i Hercegovini modernog doba.

Nastavljajući rad na izučavanju radničkog pokreta Hadžibegović je sudjelovao u redakciji *Istorije Saveza komunista Bosne i Hercegovine* (Sarajevo 1990). On je u prvom tomu ove istorije napisao poglavlje pod naslovom *Nastanak i razvoj socijaldemokratskog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1919. godine* (15-78). U njemu je on sublimirao dotadašnje rezultate svojih istraživanja i dao jednu zaokruženu sintezu koja znači određeni kvalitetan pomak, kako u odnosu na njegovu ranije publikovanu monografiju tako i ostale radove. Tu je on proširio obradu tematike i na političku djelatnost Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine obuhvativši i Prvi svjetski rat. U ratnom periodu došlo je do radikalizacije većeg dijela stranke u komunističkom smislu i date ocjene autora odgovarale su trenutku kada se knjiga pojavila. Bez obzira na njegovu dijelom ideološku usmjerenost, ovaj Hadžibegovićev rad ima trajnu vrijednost u našoj historiografiji.

U knjizi *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu između 19. i 20. stoljeća*, koja je doživjela dva izdanja 1991. i 2004. godine, Hadžibegović je publikovao ranije objavljene radove posvećene ovoj tematici. U ovom zborniku radova centralno mjesto zauzima studija *Problemski okviri izučavanja bosanskohercegovačkih gradova na razmeđu između XIX i XX stoljeća* (11-92), a narednih šest radova bave se sa nekoliko primjera gradova sa različitim funkcijama bez pretenzije autora da se uspostavlja čvršća tipologija gradova. Zadaću knjige pisac je skromno označio kao pokušaj da se istraživanja ove vrste pokrenu sa mrtve tačke, premda ona po svom domašaju znači znatno više. Riječ je o važnom prilogu urbanoj istoriji Bosne i Hercegovine pod vlašću Austro-Ugarske, u vrijeme kada je nakon četverovjekovne osmanske vladavine nastupio period intenzivnije modernizacije u specifičnim uslovima i oblikovanje

evropskih urbanih modela. Modernizacija se nije odvijala domaćim razvojem nego podsticajem izvana inicijativom države i stranog privrednog kapitala, pa su se gradovi razvijali neravnomjerno sa lokalnim i regionalnim obilježjima. Pisac nastoji odgovoriti na pitanje da li je grad u Bosni i Hercegovini na razmeđu dva stoljeća prerastao iz orijentalno-islamskog u evropski grad. Oslanjajući se na izvore i relevantnu literaturu, posebno radove Ferdinanda Hauptmanna, Hadžibegović je istražujući vjerske, etničke i socijalne strukture stanovništva, funkcije saobraćaja, privredne, administrativne, vojne i kulturno-prosvjetne aktivnosti u bosanskohercegovačkim gradovima pokazao da su se u svim tim oblastima desile značajne promjene. Uz dalje postojanje tradicionalnih društvenih struktura, stvorene su i nove, stranog i domaćeg porijekla, sa drukčijim načinima proizvodnje, mišljenja i života. Analizi su podvrgnuta 66 naselja koja su do 1910. imala status grada, a od toga broja 46 gradova imalo je osmansku urbanu tradiciju. Neki gradovi su postali značajni industrijski centri i postepeno su dobijali oblike evropskog industrijskog grada (Tuzla, Zenica), dok je većina ostala na zanatstvu i sitnom poduzetništvu sa pojačanim saobraćajem i trgovinom. Najkompletniju urbanizaciju imali su gradovi kao središta okruga, a posebno Sarajevo kao glavni grad zemlje. Studija *Problemski okviri izučavanja bosanskohercegovačkih gradova na razmeđu između XIX i XX stoljeća* prevedena je na češki jezik i objavljena u časopisu *Slovenske studije Češke akademije nauka*.

U prvom izdanju ove knjige (1991) pisac je upotrebljavao naziv Muslimani kao etničko-nacionalnu oznaku, dok u drugom izdanju (2004) tu oznaku zamjenjuje sa nazivom Bošnjaci, a pri tome ne daje nikakvo objašnjenje zašto to čini. Pišući dalje o bosanskohercegovačkim gradovima u doba osmanske vlasti, Hadžibegović kaže da je "svaka etnička grupa govorila svojim jezikom, a službeni jezik bio je turski" (13), što može dovesti do krivog zaključka da je domaće stanovništvo govorilo više jezika. Određene regionalne razlike u jeziku bile su značajnije od nacionalno-konfesionalnih. Ne stoji ni tvrdnja da "Sabor nije imao zakonodavnu vlast" (91). Ta vlast obuhvatala je široko područje upravnih, privrednih, socijalnih, kulturno-prosvjetnih i drugih poslova, ali je bila ograničena i mogla se vršiti samo uz saglasnost austrijske i ugarske vlade i vladara. Međutim, niz pitanja koja su spadala u nadležnost sabora nije se mogao rješavati bez njegove saglasnosti. Ovo, pak, ne umanjuje značaj Hadžibegovićevog naučnog doprinosa.

U vrijeme posljednjeg rata Hadžibegović je sudjelovao u pisanju knjige *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata* u izdanju Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga BiH (Sarajevo 1994. i ponovo 1998). Tu se on javlja kao koautor poglavlja *Bosna i Hercegovina u vremenu austro-ugarske uprave 1878-1918.*, u kome je izložio neke rezultate kako svojih ranijih, tako i novijih istraživanja. Nova materija sadržana je posebno u tekstu o bosanskohercegovačkim trupama u okviru zajedničke austrougarske vojske kao i u tekstu o Prvom svjetskom ratu.

Evocirajući uspomenu na prof. dr. Iljasa Hadžibegovića i njegov naučni rad ne možemo da ne spomenemo današnje stanje u nauci kod nas, kada se proučavanje ekonomske i socijalne istorije našlo u drugom planu naučnog interesovanja, a na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu u poratnom razdoblju nemamo predmeta ekonomske istorije, kojoj se na drugim ekonomskim fakultetima u svijetu posvećuje posebna pažnja. Plediram da se ovoj problematici u našoj sredini posveti odgovarajući interes.